"Корал розростається, пальма пнеться вгору, а людина зникає".

Таїтянське прислів’я,

А-Чо не розумів французької мови. Дуже стомлений, він сидів у переповненому залі суду й нудьгував, слухаючи безперервну тріскотню по-французьки, якою сипав то один, то другий чиновник. Для А-Чо це була чистісінька тарабарщина, і він дивувався, які дурні французи, що так довго не могли розшукати вбивцю Чун-Га. Так і не знайшли його. Кожен із п’ятисот кулі, які працювали на плантації, знав, що вбивство вчинив А-Сан, але його навіть не арештували. Правда, всі кулі таємно домовились не доносити властям один на одного, але потім (це було б так просто) французи змогли б дізнатися, що вбивця — А-Сан. Які дурні ці французи!

А-Чо нічого поганого не зробив, і йому нічого було боятися. Він не брав участі в убивстві. Правда, А-Чо був присутнім при цьому, й Шеммер, наглядач на плантації, вбіг в барак зразу ж після вбивства і застав там його разом з чотирма-п’ятьма іншими китайцями. Ну й що ж з цього? На тілі Чун-Га було лише дві ножові рани. Ясно, що п’ять чи шість осіб не могли нанести двох ножових ударів. Навіть якби кожен вбивця вдарив по одному разу, то тільки двоє могло приймати участь в убивстві.

Так роздумував А-Чо, коли він і його чотири товариші обманювали, заперечували й збивались у своїх свідченнях суду з приводу того, що трапилось. Вони почули крик, зрозуміли, що когось убивають, і, як і Шеммер, побігли до барака. Вони опинились там раніше Шеммера — оце й усе. Правда, Шеммер твердив, що випадково проходив мимо барака і, почувши гамір та сварку, стояв і прислухався за дверима щонайменше хвилин п’ять, а коли вбіг у кімнату, то застав там усіх підсудних, і що вони незадовго перед цим ніяк не могли попасти туди, бо він весь час стояв біля єдиного виходу з барака. Але що з цього? А-Чо й четверо його товаришів-підсудних запевняли, що Шеммер помилився. Нарешті ж їх

все-таки відпустять. Вони впевнені в цьому. Не можна ж п’ятьом особам відрізати голови за дві ножові рани. До того ж ні один іноземний диявол не бачив, як був убитий Чун-Га. Але ці французи такі дурні. "А от в Китаї, — думав А-Чо, — суддя звелів би всіх їх катувати і зразу узнав би правду. Катуванням дуже легко добитись істини. Але ці французи не катують, – от дурні! Значить, вони ніколи не дізнаються, хто вбив Чун-Га".

Але А-Чо розумів не все. Англійська компанія, що володіла плантацією, з великими затратами привезла на Таїті п’ятсот кулі. Акціонери вимагали дивідендів , а компанія поки що нічого не виплачувала і не хотіла, щоб законтрактовані робітники, які дуже дорого їй обійшлися, почали вбивати один одного. Поряд з цим французам також не терпілося переконати китайців у перевазі й силі французьких законів. А в таких випадках найкраще діє зразкова екзекуція. Та й яка користь від Нової Каледонії, коли б не засилати туди на довічне горе й страждання нещасних, винних тільки в тому, що вони люди і піддаються спокусам.

А-Чо всього цього не розумів. Він сидів у залі суду й чекав безглуздого рішення, яке звільнить його і товаришів із тюрми й дозволить їм повернутися на плантацію відробити терміни їхніх контрактів. Тепер уже скоро буде вирок. Розгляд справи наближається до кінця. Це видно з усього. Свідків більше не опитували, та й французькі дияволи перестали бурмотіти. Навіть вони, нарешті, стомилися, й, очевидно, ніяк не діждуться рішення суду. Чекаючи вироку, А-Чо пригадував минуле, коли він підписав контракт і сів на пароплав, який відправлявся на Таїті. В приморському селі, звідки А-Чо був родом, жилось тяжко, і він вважав себе щасливим, коли погодився працювати протягом п’яти років в південних морях за п’ятдесят мексіканських центів у день. Хіба мало дорослих мужчин в його селі цілий рік гнули спину за десять мексіканських доларів, і хіба мало жінок за половину цієї суми цілий рік в’язали сіті. В будинках крамарів прислужницям платили чотири долари в рік. А тут А-Чо одержуватиме п’ятдесят центів в день: за один-однісінький день він одержить таку велику суму! Не біда, що тяжка робота! Через п’ять років А-Чо повернеться додому — так значилося і в

контракті — і йому ніколи не доведеться більше працювати. Він забагатіє на все життя, матиме власний будинок, жінку й дітей, і малята підростатимуть і шануватимуть його. За будинком А-Чо матиме маленький садочок, куточок для роздумів і відпочинку. В садку буде крихітний ставочок з золотими рибками, а на кількох деревцях — дзвіночки, й ледь повіє вітерець — вони й задзвонять. А свій сад він обнесе високою стіною, щоб ніщо не тривожило і він міг би спокійно думати й відпочивати.

Що ж, три роки із п’яти А-Чо уже відробив. На батьківщині він і зараз вважався б багатою людиною. Ще яких-небудь два роки, і А-Чо назавжди залишить плантацію на Таїті і зможе до самої смерті тільки думати й відпочивати. Але саме тепер він втрачає гроші тільки через те, що, на своє горе, був присутнім при вбивстві Чун-Га. Три тижні він провалявся в тюрмі і кожного дня втрачав по п’ятдесят центів. Ну, нічого, скоро суд винесе рішення, і він повернеться до роботи.

А-Чо вже двадцять два роки. Добродушний, завжди веселий, він весь час посміхався. Як і всі азіати, він був сухорлявий, а обличчя його, повне, кругле, як місяць, виражало щиру та приязну до людей вдачу, що нечасто траплялося серед його земляків. Вражала відповідність його характеру зовнішньому вигляду. Він ніколи не чинив лиха, ніколи ні з ким не сварився. Азартних ігор не любив. Гравець повинен бути грубим, а в нього — дуже ніжна душа. Він задовольнявся тими маленькими радостями й простими втіхами, що їх давало саме життя. Спокій і тиша вечірньої прохолоди після виснажливої праці на бавовнянім полі давали йому величезне задоволення. А-Чо міг просиджувати цілими годинами, пильно вдивляючись в одиноку квітку, й філософствувати про таємниці й загадковість буття. Голуба чапля на вузькій косі піщаного берега, сріблясті сплески летючої риби або ніжнорожевий захід сонця над лагуною так захоплювали А-Чо, що він забував про нескінченно довгі тяжкі дні і про важкий канчук Шеммера.

Шеммер! Карл Шеммер, груба, бездушна тварюка. Недарма він одержував прибутки, витискуючи до останньої краплі все, що тільки

можна, із своїх п’ятисот рабів — кулі залишалися рабами до того часу, поки не кінчався термін їх контракту. Шеммер намагався забрати всю силу із цих п’ятисот тіл, що обливалися потом, і перетворити цю силу в тюки пухнастої бавовни, готової на експорт. Зробити це він міг тільки завдяки своїй бездушності, первобутній грубості і владному характеру. Ще допомагав йому при цьому товстий шкіряний ремінь, який він постійно тримав у руках, роз’їжджаючи по плантації. Ремінь цей, трьох дюймів завширшки і довжиною в цілий ярд , неждано-негадано міг ляснути, мов постріл із пістолета, по голій зігнутій спині кулі. Такі постріли лунали частенько, коли Шеммер роз’їжджав по виораному полю.

Одного разу, на початку першого року контракту, Шеммер одним ударом кулака убив кулі. Не можна сказати, щоб голова людини тріснула, як шкаралупа яйця, але під кулаком Шеммера в голові кулі все перемішалось, і, прохворівши з тиждень, він помер. Проте китайці не скаржились французьким дияволам, які управляли Таїті. Шеммер — це їх власна справа. І більше нікого це не турбує. Треба берегтися його гніву, як бережешся отруйного укусу сколопендр, що ховаються в траві чи залазять у бараки вночі, коли йде дощ. І "китайози" — так прозвали їх ліниві, смуглошкірі жителі острова — старалися не сердити Шеммера занадто сильно. Іншими словами, вони трудились до сьомого поту, щоб тільки виконати завдання. Важкий кулак Шеммера збільшив прибутки компанії на тисячі доларів, а йому особисто не причинив ніякої мороки.

Французи, взагалі неумілі колонізатори, не могли використати всі природні багатства острова і втішались тим, що хоч англійська компанія мала успіхи. Яке їм діло до Шеммера і його страшного кулака? Смерть китайця? Чи варто говорити про якогось китайозу! Та й помер він, як свідчив лікар, від сонячного удару. Правда, ніхто досі не умирав на Таїті від сонячного удару. Смерть одинокого китайози — виключний випадок. Саме так і написав лікар у своїх висновках, і його думка була неупередженою. Йому мусять виплатити дивіденди, або ще одно банкротство приєднається до довжелезного списку банкротств на Таїті.

Цих білих дияволів ніяк не зрозумієш. Сидячи в залі суду і чекаючи вироку, А-Чо думав про загадковість цих людей. Ніколи на знаєш, що в них на думці. Він бачив кілька білих дияволів, і всі вони однакові — офіцери й матроси на кораблі, французькі чиновники, білі службовці на плантації і той же Шеммер. Хід їхніх думок неможливо збагнути. Білі люди ставали злими без явної на те причини, і їхній гнів завжди небезпечний. В такі хвилини вони нагадували диких звірів. їх часто дратує будь-яка дрібниця, а іноді своїм терпінням вони могли перевершити навіть китайця. Китайці — помірковані в їжі і питті, а ці — ненажери — з'їдали занадто багато, а випивали ще більше. Китаєць ніколи не може бути впевненим, догодить він їм чи розгніває. Та хіба угадаєш? Те, що їм подобалось сьогодні, завтра могло викликати вибух гніву. Очі білих дияволів, ніби ширма, за якою ховались від погляду китайця їхні думки. Але найразючішою була незвичайна енергія білих дияволів, їх вміння все зробити, все наладити, добитися бажаних результатів, підкорити своїй волі все, що тільки живе і рухається на землі, і навіть силу самих стихій. Так, білі люди — страшні й дивні, вони — дияволи. Взяти хоча б того ж Шеммера.

А-Чо дивувався, чому вони так довго возяться з вироком. Ніхто з підсудних і пальцем не зачепив Чун-Га. А-Сан убив його сам. Він підскочив до Чун-Га, однією рукою схопив його за косу і закинув голову назад, а другою всадив у тіло ніж. Всадив раз, потім ще раз. Сидячи в залі суду з закритими очима, А-Чо знову бачив всю сцену вбивства — сварка, лихослів'я й образи, якими вони плямували пам'ять шановних предків, прокляття, що сипалися на не зачатих ще потомків, скачок А-Сана, його рука, що схопила за косу Чун-Га, удар ножа — раз і ще раз, ривком розчинені двері, несподівана поява Шеммера, метушня біля виходу, втеча А-Сана, ремінь Шеммера, що загнав тих, що залишилися, в куток, і, нарешті, постріл з револьвера, на який до Шеммера збіглися люди. А-Чо весь тремтів, переживаючи все це знову. Одним ударом ременя йому розсікло щоку і зідрало шкіру. На ці поранення вказав Шеммер, викликаний як свідок. Тільки тепер рани зажили. Ото був удар! Ще півдюйма вище, і А-Чо залишився б без ока. Потім А-Чо забув усе, що сталося, картина вбивства поступилася місцем видінню садочка —

власного садочка, де, повернувшись на батьківщину, він віддаватиметься роздумам.

Коли суддя читав вирок, обличчя А-Чо було буйдужим. Такими ж байдужими були і обличчя його чотирьох товаришів. І вони залишились такими навіть тоді, коли перекладач пояснив, що їх всіх п’ятьох визнали винними в убивстві Чун-Га і що А-Чоу відрубають голову, А-Чо відправлять на каторгу в Нову Каледонію на двадцять років, Уон-Лі — на двадцять років і А-Тонга — на десять років. Нічого хвилюватися. Навіть А-Чоу сидів спокійний, як мумія, ніби це зовсім не йому’ збиралися відрубати голову. Суддя додав декілька слів, і перекладач пояснив: обличчя А-Чоу, яке більше всіх постраждало від ременя Шеммера, настільки полегшило впізнання злочинця, що вирішили стратити саме його, оскільки одна людина мусить бути покарана на смерть. Далі. Зважаючи на той факт, що обличчя А-Чо також сильно постраждало і це неспростовно свідчить про те, що він був присутнім на місці злочину і про його безсумнівну участь в убивстві, він засуджується на двадцять років каторжних робіт. І так всім, аж до А-Тонга, якого засудили на десять років ув’язнення, пояснили причину покарання. Нехай китайці назавжди запам’ятають цей урок, сказав в заключному слові суддя, вони повинні знати, що закон на Таїті буде додержаний завжди, навіть тоді, коли б падало небо.

П’ятьох китайців повернули в тюрму. Вони не були ні вражені, ні зажурені. Несподіваність вироку їх не здивувала: вони вже давно звикли нічому не дивуватись. Від білих дияволів більше нічого й сподіватись. Тяжка кара за злочин, який вчинили інші, була не більш дивною, ніж усі ті дива, що їх чинили білі дияволи. На протязі наступних тижнів А-Чо з цікавістю часто придивлявся до А-Чоу. йому відрубають голову на гільйотині, яку споруджують посеред плантації. А-Чоу не доживе до старості, для нього не буде ні садочка, ні спокою. А-Чо філософствував і роздумував про життя й смерть. Його не хвилювала власна доля. Двадцять років — значить, двадцять років. На такий час від нього віддалений садок — оце й усе. А-Чо ще молодий і, як і всі азіати, терпеливий, йому під силу чекати двадцять років, — до того часу його кров охолоне, і він зуміє краще оцінити мирний спокій свого саду. А-Чо

придумав для нього назву; він назве його садом Ранкової Тиші. Цілий день він втішався своєю видумкою і в запалі навіть придумав морально-повчальну сентенцію про користь терпіння, яка послужила немалою втіхою для Уон-Лі й А-Тонга. Проте А-Чоу сентенція не сподобалась. Його голову повинні відділити від тулуба через такий короткий час, що йому не потрібно особливого терпіння, щоб дочекатись цієї події. Він курив з насолодою, їв з апетитом, добре спав і не турбувався, що час проходить повільно.

Крюшо був жандармом. Він прослужив в колоніях двадцять років, побував всюди, від Нігерії і Сенегалії до островів південних морів, але це не відбилося на його духовному розвиткові. Крюшо залишився таким же тупим і обмеженим, як і в дні своєї юності, коли ще орав землю на півдні Франції. Він підкорявся дисципліні і боявся начальства, і вся різниця між богом і яким-небудь сержантом жандармерії полягала для нього лише в мірі рабської покірності, яку їм належало виявляти. Насправді ж, якщо не рахувати неділь, коли слово належало служителям церкви, сержант означав для Крюшо набагато більше, ніж бог. Бог здебільшого десь далеко, а сержант частіше знаходився поблизу.

Саме цьому Крюшо і вручили наказ головного судді, за яким тюремник повинен здати жандармові ув’язненого А-Чоу для припровадження його до місця страти. Але сталось так, що суддя перед вечором давав обід капітанові й офіцерам французького військового корабля. Рука судді трусилась, коли він писав наказ, а очі так сильно боліли, що не міг навіть прочитати написаного. Йшлося всього-на-всього про життя якогось китайози. І суддя не помітив, що не дописав останньої букви в прізвищі А-Чоу. В наказі стояло "А-Чо", і коли Крюшо пред’явив документ, тюремник привів зазначену особу, А-Чо. Крюшо посадив цю особу поруч з собою у візок, запряжений парою мулів, і поїхав.

А-Чо радів, що попав на сонце. Він сидів поруч жандарма й посміхався. Він посміхався тепліше, ніж будь-коли, побачивши, що мули повернули на південь, в напрямку до Антімаоне. Безсумнівно, Шеммер послав за ним, щоб повернути його назад. Шеммер хоче, щоб він

працював. Гаразд. А-Чо працюватиме добре. В Шеммера ніколи не буде причини скаржитись. День видався жаркий, пасату не було. Потіли мули, потів Крюшо, потів і А-Чо.

Але А-Чо переносив спеку легше за всіх. Під палючим сонцем він три роки працював на плантації. А-Чо весь час посміхався так безжурно та добродушно, що навіть тупоумний Крюшо здивувався.

— Ти такий чудний, — нарешті сказав він.

А-Чо кивнув і ще радісніше почав усміхатися. Крюшо заговорив не так, як суддя, а на канакському наріччі, яке А-Чо, як всі китайці й іноземні дияволи, добре розумів.

— Ти дуже багато смієшся, — пробурчав Крюшо. — В такий день треба плакать, а не сміятись.

— Я радію, що вийшов із тюрми.

— Та й усе? — жандарм знизав плечима.

— Невже цього мало? — було відповіддю.

— Тоді ти радієш не тому, що тобі відрубають голову?

Збентежений А-Чо витріщився на жандарма, а потім сказав:

— Як? Я повертаюсь в Антімаоне працювати на плантації для Шеммера. Невже ви везете мене не в Антімаоне?

Крюшо в задумі погладив свої довгі вуса.

— Так, так, — промовив він нарешті, легко стьобнувши батогом правого мула, — значить, ти нічого й не знаєш?

— А що я мушу знати? — А-Чо почав відчувати якийсь невиразний страх. — Невже Шеммер не дозволить мені більше працювати на нього?

— Тільки не після сьогоднішнього дня. — Крюшо сердечно розсміявся. Це був для нього дотепний жарт. — Бачиш, після сьогоднішнього дня ти вже не зможеш працювати. Хіба зможе працювати людина, якій відрубають голову? — Він штовхнув китайця вказівним пальцем під ребро й густо зареготав.

Добру милю мули трусили підтюпцем під пекучим сонцем, а А-Чо мовчав. Потім він запитав: "Хіба Шеммер збирається відрубати мені голову?"

Крюшо, вискаливши зуби, кивнув головою.

— Це помилка, — сказав А-Чо серйозно. — Я не той китайоза, якому треба відрубати голову. Я — А-Чо. За рішенням шановного судді я повинен відбути двадцять років каторги в Новій Каледонії.

Жандарм розсміявся. Славний вийшов жарт, — цей смішний китайоза хоче обдурити гільйотину! Мули пробігли підтюпцем гай кокосових пальм і не менше як півмилі понад берегом сяючого на сонці моря, перш ніж А-Чо знову заговорив:

— Запевняю вас, я не А-Чоу. Шановний суддя не говорив, що мені треба відрубати голову.

— Не бійся, — сказав Крюшо з філантропічним наміром втішити свого полоненика. — Це легка смерть. — Він виразно ляснув пальцем. — Головне — швидко. Не те, що висіти на кінці вірьовки, брикати ногами й корчитись цілих п’ять хвилин. Це так, як ріжуть курчат сокирою.

Відрубали голову — от і все. Так само й з людиною. Пух! — і все готово. Це не причиняє болі. Ти навіть не встигнеш подумати про біль. Зовсім не думаєш. Голови немає — значить, ти не можеш думати. Це дуже добре. Так і я хотів би померти — швидко, о, швидко. Тобі просто пощастило. Ти б міг захворіти проказою й повільно, по частинах, розкладатися; спочатку один палець на руці згниє й відпаде, потім другий, а потім і на ногах. Я знав чоловіка, ошпареного кип’ятком. Так він два дні не міг вмерти. А як він кричав — за цілий кілометр було чути. А ти? Га! Так легко! Ніж одрубає твою шию, чик — і все закінчено. Може ніж навіть лоскотатиме. Хто може сказати? Ті, що так відправлялися на той світ, назад не поверталися, не розповідали.

Крюшо здалося, що останні його слова були дотепними, і з півхвилини він корчився зо сміху. Частково вдавав з себе веселого, але він вважав своїм людським обов’язком підбадьорити китайозу.

— Але ж послухайте, я А-Чо, — наполягав той. — Я не хочу, щоб мені відрубали голову.

Крюшо насупився. Цього було вже занадто.

— Я не А-Чоу, — почав було А-Чо.

— Досить, — зупинив його жандарм. Він надувся і намагався показати себе лютим.

— Послухайте, я ж не... — знову почав А-Чо.

— Мовчати! — гаркнув Крюшо.

Після цього вони їхали мовчки. Від Папіті до Антімаоне двадцять миль, і поки А-Чо насмілився знову заговорити, вони проїхали більше половини цієї відстані.

— Я вас бачив в залі суду, коли шановний суддя розглядав нашу справу, — почав він. — Так от, чи не пам’ятаєте ви, що А-Чоу, якому повинні відрубати голову... та ви пам’ятаєте, що він був високий на зріст? А тепер гляньте на мене...

А-Чо несподівано встав, і Крюшо побачив, що його супутник — низького росту. І так само несподівано в пам’яті Крюшо виникла довга фігура А-Чоу. Дійсно, А-Чоу — високий. Для жандарма всі китайці були однакові, схожі своїми обличчями один на одного. Але відрізнити високого від низькорослого він все-таки міг і тепер змушений був визнати, що поруч з ним у візку сидить не той ув’язнений. Крюшо натягнув віжки і так різко зупинив мулів, що дишель виперся вперед і підняв хомути.

— Тепер ви бачите, що це помилка? — сказав А-Чо, задоволено посміхаючись.

Але Крюшо роздумував. Він уже каявся, що зупинив мулів. Про помилку судді він нічого не знав і не міг своїм розумом розібратися в ній, виправити її, але він знав: йому дали цього китайозу, щоб відвезти в Антімаоне, і його службовий обов’язок доставити туди ув’язненого. Що з того, якщо це не та людина і їй нізащо відрубають голову? Адже це всього-на-всього китайоза, а що таке зрештою китайоза? Крім цього, тут, можливо, й немає ніякої помилки. Звідки йому знати, що думає його начальство? Це справа начальників, їм видніше. І хто він такий, щоб думати за них? Одного разу Крюшо спробував за них подумати, так сержант сказав йому: "Ти дурень, Крюшо! Чим швидше ти зрозумієш це, тим краще для тебе. Не твоє діло думати. Твоє діло слухатись, дай думати тим, хто розумніший за тебе". Під впливом цих спогадів йому стало боляче. Потім, якщо він повернеться до Папіті, екзекуція в Антімаоне затримається, а якщо він виявиться ще й не правим при тому, то може одержати наганяй від сержанта, який чекав на ув’язненого. Та і в Папіті йому не уникнути неприємностей.

Крюшо хльоснув мулів і поїхав далі. Він глянув на годинник. І так уже запізнилися на півгодини, і сержант, звичайно, буде лаятись. Він погнав мулів ще швидше. І чим настійливіше А-Чо доводив, що це помилка, тим упертіше мовчав Крюшо. Впевненість, що він везе не того в’язня, не поліпшила його настрою. Але при чому тут він? Адже, діючи неправильно, він робить так, як вимагають правила. Аби тільки не накликати на себе гнів сержанта, Крюшо охоче спровадив би на той світ з десяток ні в чому не винних китайоз.

Щождо А-Чо, то після того, як жандарм ударив його по голові пужалном і грізно наказав замовчати, йому нічого іншого не залишалося робити. Довгий час вони їхали мовчки. А-Чо все думав про незрозумілі вчинки іноземних дияволів. їх важко розгадати. Те, що вони збиралися зробити з ним, було подібне до всього, що вони робили взагалі. Спочатку вони звинуватили в убивстві п’ятьох невинних людей, а тепер хотять відрубати голову людині, яку навіть вони, жорстокі неуки, вирішили ув’язнити не більше, як на двадцять років. І А-Чо нічого не може вдіяти. Йому тільки залишається сидіти склавши руки й чекати, що вирішать ці вершителі життя й смерті. На мить його охопив жах, і по всьому тілі виступив холодний піт, але потім він оволодів собою. А-Чо намагався скоритись своїй долі, пригадуючи й повторюючи деякі уривки із "Ін-Чі-Вен" ("Трактат про шлях до спокою"); але замість цього йому ввижався садочок роздумів і спокою. Це тривожило А-Чо, поки він остаточно не віддався своїй мрії й опинився у своєму садку. Він сидів там і прислухався до ніжної мелодії дзвіночків. І що ж! Сидячи так, в задумі, А-Чо пригадував і повторював уривки із "Трактату про шлях до спокою".

Нарешті, вони приїхали в Антімаоне. Зупинились біля підніжжя ешафота, в тіні якого з нетерпінням чекав сержант. А-Чо швидко повели по східцях • ешафота, звідки він побачив море голів — то зібралися всі кулі з плантації. Вирішивши, що таке видовище може послужити благотворним уроком, Шеммер наказав кулі залишити роботу і всіх їх пригнати до місця страти. Побачивши А-Чо, кулі зразу ж почали перешіптуватись. Вони знали, що це помилка, але мовчали. Загадкові білі дияволи, очевидно, передумали, і замість того, щоб вбити одного

невинного чоловіка, страчують тепер іншого. А-Чоу чи А-Чо — яка в цьому різниця? Ніколи китайцям не зрозуміти цих білих собак, так само як і білим собакам ніколи не зрозуміти китайців. А-Чо відрубають голову, але всі інші кулі, відробивши останні два роки, повернуться знову в Китай.

Шеммер сам спорудив гільйотину. Він ніколи не бачив цієї машини, але, як ділова людина, сміливо взявся за справу, довідавшись перед цим у французьких чиновників про принципи її дії. Це за його порадою французи розпорядились, щоб страта відбулась в Антімаоне, а не в Папіті. Місце злочину, доводив Шеммер, найкраще місце для розправи, до того ж — видовище страти матиме благотворний вплив на п’ятсот кулі, які працювали на плантації. Шеммер також добровільно погодився взяти на себе обов’язки екзекутора , як виконуючий обов’язки ката стояв тепер на ешафоті, випробовуючи механізм, який сам зробив. Під гільйотиною лежало бананове дерево, завтовшки як людська шия. А-Чо, наче зачарований, дивився на нього. Німець повернув маленький валик, підняв ніж до верхньої перекладини, потім сильно смикнув вірьовку, і ніж, блиснувши, впав униз, розрізавши стовбур банана рівно на дві частини.

— Ну, як вона працює? — запитав сержант, піднімаючись на поміст ешафота.

— Прекрасно! — з гордістю відповів Шеммер. — Давайте я вам покажу.

Він знову повернув коловорот, що піднімав ніж, смикнув за вірьовку, і ніж ударив по м’якому дереву. Але на цей раз ніж врізався в дерево лише на дві третини його товщини.

Сержант насупився.

— Це не годиться, — буркнув він.

Шеммер витер на лобі піт.

— Треба зробити важчий, — сказав він і, підійшовши до кінця ешафота, наказав ковалеві, щоб той подав двадцятип’ятифунтовий залізний брус. Коли Шеммер нагнувся, щоб прикріпити брус до верхнього широкого краю ножа, А-Чо глянув на сержанта й вирішив, що це була остання можливість.

— Шановний суддя сказав, що голову відрубають А-Чоу, — почав він.

Сержант нетерпляче кивнув. Він думав про п’ятнадцятимильну поїздку до навітряної сторони острова, про гарненьку мулатку Берту, доньку торговця жемчугом Лаф’єра, яка чекала на нього, їхати він мав сьогодні, після обіду.

— Ну, я ж не А-Чоу. Я — А-Чо. Шановний тюремник помилився. А-Чоу — високий на зріст, а я, як бачите, низький.

Сержант швидко глянув на нього й зрозумів помилку.

— Шеммер! —владно гукнув він. — Ідіть сюди!

Німець щось буркнув, але не рушив з місця, аж поки не прив’язав так, як треба, залізний брус.

— Ваш китайоза готовий?— запитав він.

— Та ви подивіться на нього! — була відповідь. — Хіба це той китайоза?

Шеммер здивувався. Декілька секунд він шалено лаявся, з жалем поглядаючи на машину, яку зробив своїми власними руками й роботу якої так нетерпляче хотів бачити.

— Ось що, — сказав Шеммер нарешті, — ми не можемо відкладати цю справу. Я вже втратив три години праці цих п’ятисот китайоз. Не можу ж я погодитися втратити ще три години заради того, що нам привезли не ту людину. Давайте покінчимо з цим. Це ж всього-на-всього китайоза.

Сержант згадав про поїздку, яку йому не хотілось відкладати, доньку торговця жемчугом і задумався.

— Якщо це й розкриється, обвинувачуватимуть Крюшо, — запевняв німець. — Але мало шансів, щоб розкрили. А-Чоу в усякому разі не буде скаржитись.

— Крюшо тут не винуватий, — заперечив сержант, — напевно переплутав тюремник.

— Так давайте кінчати. Нас не можуть звинуватити. Хто може відрізнити одного китайця від іншого? Ми можемо сказати, що просто виконали інструкцію, а якого китайозу нам привезли — не наша справа. Крім того, я дійсно не можу вдруге відривати всіх оцих кулі від їхньої роботи.

Вони говорили по-французькому, і А-Чо, хоч і не розумів жодного слова з їхньої розмови, знав, що мова йде про його долю. Йому також було ясно, що рішення сержанта буде остаточним, і він, не відриваючись, дивився на його губи.

— Гаразд, — вирішив, нарешті, сержант. — Продовжуйте. Це ж тільки китаєць.

— Спробую ще раз для певності, — Шеммер підсунув стовбур банана вперед, а ніж знову підняв до верхньої перекладини.

А-Чо намагався пригадати вислів із "Трактату про шлях до спокою". "Живи в згоді", прийшло йому в голову, але тут це було ні до чого. Йому не доведеться жити. Зараз він помре. Ні, це не допоможе. "Прощай тим, які тобі бажають зла", — але чию злобу він прощатиме? Шеммер та й інші діяли без злоби. Для них це була просто робота, яку треба виконати, така сама, як розчистка джунглів, спорудження греблі, розведення бавовнику. Шеммер смикнув вірьовку, і А-Чо забув про "Трактат... "

Ніж опустився з глухим стуком, відділивши геть кусок дерева.

— Чудово!— вигукнув сержант, припалюючи сигарету. — Чудово, друже мій!

Шеммер був задоволений похвалою.

— А йди сюди, А-Чоу, — сказав він на таїтянському наріччі.

— Але ж я не А-Чоу, — почав було той.

— Мовчати! — обірвав його грізний покрик Шеммера. — Тільки розкриєш рот, я розвалю тобі голову.

Наглядач погрозив А-Чо кулаком, і той замовк. Який толк суперечити? Іноземні дияволи все одно зроблять по-своєму. А-Чо дав себе прив’язати до сторч поставленої дошки, такої ж заввишки, як і він. Шеммер так туго стягнув ремені, що вони врізалися в тіло. А-Чо було боляче, але він не скаржився. Все рівно недовго болітиме. Він відчув, що дошка перекидається, і закрив очі. І в ту ж мить перед ним постав сад роздуму й відпочинку. Йому здалось, що він сидить в садку. Вітер навівав прохолоду, і дзвіночки на вітах відбивали ніжні звуки. Сонливо цвірінькали пташки, а із-за високої стіни доносився приглушений гамір сільського життя.

Потім А-Чо відчув, що дошка зупинилась, і з того, як напружились одні і розслабли інші мускули, зрозумів, що він лежить на спині. Відкрив очі. Прямо над ним, поблискуючи на сонці, висів ніж. А-Чо побачив підвішений Шеммером брус і помітив, що один із вузлів розпустився. Потім він почув різкий голос сержанта, який віддавав команду. А-Чо поспішно закрив очі. Йому не хотілось бачити, як опуститься ніж. Але він його відчув — на одну скороминущу і нескінченну мить. І в цю мить він пригадав Крюшо і те, що Крюшо говорив. Та Крюшо помилився. Ніж не лоскотав. Це було останнє, про що він подумав перед тим, як назавжди перестати думати.